

Joachym rytíř Stettenhofen

sestavil Karel Pavlíček

31. 3. 2009

Příloha Budišovského zpravodaje č. 1/2009

Joachym rytíř Stettenhofen

* 1742 † 1813

Joachym Stettenhofen se narodil 10. dubna 1742 v úřednické rodině ve Vídni. Vstoupil do státní služby, ale pro chatrné zdraví se jí musel vzdát a uchýlil se na venkov, kde nastoupil do hospodářských i politických služeb u opata kláštera Velehradského. V roce 1768 se oženil s Dominikou svobodnou slečnou Serlon de Morcelle. Roku 1770 se stává správcem panství Vizenberk na severní Moravě.

Zde zakládá bělidla, přádelny na len i bavlnu, valchovnu, železárně a jiné průmyslové závody. V rámci svého podnikání pečuje i o splavnost řek a potoků, takže se mohlo ročně mnoho tisíc sáhů dřeva po vodě přepravovat. Díky těmto aktivitám se podařilo Stettenhofenovi statek zalidnit a zároveň při různých průmyslových závodech zajistit výživu pro obyvatelstvo.

Velkou starost měl i o rozkvet hospodářský, v jehož rámci se snažil, aby neležela země ladem, pomocí meliorace při lesích a orné půdě odstraňoval močály. Přeměnil 266 jiter lesa náležejícího ke dvoru na ornici a roku 1773 založil familiantskou osadu, kterou pojmenoval po knězi opatovi Filipovi Zurých Filipov čili Philipppsthal. Polnosti byly rovnoměrně rozděleny a novoosadníkům rozprodány, přičemž jim bylo uloženo, aby při silnici vedoucí přes Filipov sázeli ovocné stromy.

Staral se i o blaho duševní, o čemž svědčí výstavba kostela pro Vizenberk v r. 1774. Stettenhofen zastával na panství vizenberském funkci klášterního inspektora a léta 1770–1778 byla zde pro něj školou i průpravou. Jeho služba byla ukončena válkou o dědictví bavorské.

Od května 1778 stál Bedřich II. se svým vojskem v hrabství Kladském, na druhé straně se již od března Rakousko připravovalo na válku.

V okolí Olomouce se začíná scházet vojsko, dovážet příprže a všechno, čeho bylo potřeba k zásobování potravinami.

Dne 15. července 1778 vpadlo 600 Prusů do Osoblahy, vybralo 1500 tolarů výpalného, vyplenilo 30 domů a opevnilo se v Holasovicích u Opavy.

Rakouské vojsko se s Prusy střetlo 15. srpna téhož roku v Běličicích u Dvorů. Při bitvě zahnal Prusáky na několik hodin cesty zpět. Mezitím dobrovolně přitáhli na bojiště Valaši, Chorvati a Srbové. Stettenhofen začal sbírat dobrovolníky ve Vizenberku, Uničově a okolí, aby jich nakonec na 400 vlastními náklady vyzbrojil. Rakouské sbory v té době stály na dlouhé čáře od Králík po Budišov nad Budišovkou a odtud až k Moravské Ostravě. Bitky, jež sváděly přední stráž od 15. listopadu 1778 do konce února 1779, byly ukončeny uzavřením míru v Těšíně.

Po skončení války byl na přímluvu knížete Albrechta Těšínského Joachym Stettenhofen povýšen dne 8. května 1779 do stavu rytířského v zemích českých s právem, aby v těchto zemích jakožto „obyvatel“ směl koupit statek, přičemž mu bylo nabídnuto i

vstoupit v císařské služby hospodářské. Stettenhofen si však národohospodářský obor oblíbil tak, že po vojančině netoužil a proto se v dubnu 1780 stal komorním inspektorem nad statky zrušených jezuitských kolejí na Moravě a ve Slezsku.

V letech 1783 a 1785 došlo k rušení mužských a ženských klášterů, čímž přibýlo velké množství statků. Úmyslem císaře Josefa II. bylo rozprodat tyto statky novoosadníkům, kteří by jako volní a nerobotní zde mohli zakládat nové osady a kolonie. Jakmile byl některý klášter zrušen, přešel jeho majetek v držení státní. Totéž se týkalo i dvorů klášterních. V důsledku toho se dvořiště rozdělilo na 30–40 rovných dílů pro novou osadu, k tomu se přidělilo pole tak, aby každý novoosadník měl po 8–10 měřících pozemků. Následoval prodej jednotlivých dílů, přičemž byla s každým kupcem učiněna zvláštní smlouva, kterou se sedlákům robota ruší a přeměňuje na plat. Mezi novoosadníky bylo i dosti „dominikalistů“, kteří se usadili na panských pozemcích a jejichž usedlosti splynuly se starými dědinami v jeden celek.

Stettenhofen založil na Opavsku a Těšínsku 40 osad, kde v letech 1780–1789 prosazoval zrušování roboty na státních statcích, mezi ty nejhlavnější patřily: Na Moravě – Brno Staré, Bochtice, Citov, Čelechovice, Dolany, Hobza, Kelč, Konice, Kožušany, Kroměříž, Kuřim, Laškov, Litovel, Mírov, Mořice, Nezamyslice, Oslavany, Roketnice, Řečkovice, Šternberk, Šebov, Tišnov, Tršice, Unčov, Velehrad, Vízenberk a Zdounky; na Opavsku – Albrechtice, Cukmantl, Melč a Mokrý Lazec; na Těšínsku – Těšín.

V roce 1789 byl Joachim rytíř Stettenhofen povýšen na c. k. dvorního radu a ustanoven druhým vrchním komisařem pro upravování daní. Na základě této funkce a především díky svým schopnostem byl poslán do Rakous a měl odejít i do Haliče. Tento úřad však nepřijal z důvodů žádosti o penzi, kterou v roce 1790 jako guberniální rada získal zároveň s úplným služným 2500 zl.

S první manželkou Dominikou svobodnou slečnou Serlon de Morcelle, měl syna Klimenta. Po její smrti se oženil s Františkou z Mihoukovic, ovdovělou svobodnou paní z Schoenewicz. Narodila se jim dcera Marie Amálie. Ta se provdala roku 1793 za Vincence rytíře Baratta de Dragono, rytmistra pluku kyrysnického. Do vojenských služeb, též ke kyrysníkům, nastoupil i Stettenhofenův syn Kliment.

Roku 1794 koupil a přejal od dědiců Františka Josefa sv. p. Jungwirtha (přesněji od Felixe Piny sv. pána z Friedenthalu) za 150 000 zlatých panství Budišovské a Tasovské na Třebíčsku.

Již starý Joachim Stettenhofen se v průběhu let dočkal velkého smutku v rodině. V Uherském Hradišti zemřel v roce 1802 tehdy 27letý syn Kliment, jenž je pochován v Budišově. V roce 1809 zemřel na následky zranění utrpěného v bitvě u Ogruna i jeho zeť Baratta.

Ovdovělá dědička obou statků, Tasovského a Budišovského, se znovu provdala, tentokrát za podplukovníka v královské gardě Václava hraběte Poetinga z Persinga.

Působení Joachyma rytíře Stettenhofena na Budišovsku provázelo i zakládání nových osad na vlastním statku. V roce 1798 založil Joachim a Mihoukovic, první osadu pojmenoval po svém křestním jméně, druhou po šlechtickém přídomku své druhé manželky. V roce 1799 vznikly Klimentice pojmenované po jeho synu Klimentovi. Panský dvůr Obora u Nárámče pojmenoval po sobě Stettenhof a dvůr Holeje Amalienhof

po své dceři Amalii. Za jeho panování vznikla v roce 1797 osada Kundelov, kdy si u mlýna o samotě stojícího mohl na panském pozemku postavit Karel Kundelius domek (v roce 1806 měl Kundelov 20 domků).

Kromě nových osad dovoloval na různý způsob rozšiřovat obce již staré. Někde založil nové ulice a jinde postavil nové domy mezi původní, aby nezůstal ani kousek země ležet ladem.

Budišovské panství (Herrschaft Budischau) na mapě Jihlavského okresu (Iglauer Kreis) z díla Conrada Schenkla Die Markgrafschaft Mähren mit dem Herzogthume Schlesien z roku 1844

V Budišově nechal prodloužit ulici od městečka k zámku a na dolním konci nechal sice zvětšit městečko, ale také dovolil zástavbou znetvořit náměstí. Uprostřed stávalo osamělé panské stavení, hospoda, které náměstíčko zrovna nezdobilo. Roku 1795 hospodu prodal soukromníkovi a v roce 1798 u ní začal stavět panský domek čis 49, náležící Janu Honzákovi. Kolem hospody ze začalo prodávat staveniště i na ostatní domy. Škola měla u hospody stát již v roce 1802. Nestalo se tak díky vpádu francouzského vojska a následné válce. Stavba se opozdila a byla postavena až v roce 1808. Došlo k postavení domků u rybníka i přes protesty obyvatel, že vrchnost prodává obecní pozemky a nechává domky na nich stavět.

V Hodově byly mezi již zastavěnými parcelami postaveny domky nové a vznikla čtvrť Hodůvek, kde se pod osadou, v údolíčku podél potůčku, usadili domkaři.

V Kamenné byly nové domky postaveny na návsi, pak pod vsí na počátku údolí vedoucího do Pekla a na vysušeném panském Žilkovském rybníce.

U Nárámče byla vystavěna nová ulice z návsi k bývalému rybníku Topolskému a na hrázi rybníka Gbel bylo dovoleno stavět domky „cinzelákům“, tj. osadníkům poplatným, nikoli robotným.

V Tasově byly vystavěny domky pode dvorem, podél silnice k Budišovu a domky v údolí ke Komárovu vedoucím.

To, jak se nové osady zakládaly, lze ukázat na osadě Jáchymov (nedaleko Holubí Zhoře). Po zakoupení panství Budišovského a Tasovského Stettenhofen vyhledal 25. února 1798 vhodné místo pro osadu, již chtěl nazvat po svém křestní jméne Jachymovice. Za Holubí Zhoří u lesa Jíví byl vysušený panský rybník na 5 jiter 1100 sáhů; k tomu se přidaly 3 kusy role na 14 jiter 226 sáhů, pastvin na 5 jiter 654 sáhů a luk 7 jiter 1416 sáhů. V místě, kde měla stát nová ves, bylo vykáceno 25 jiter lesa. Ves dostala celkem 58 jiter, 348 čtverečních sáhů, to odpovídalo vlastnictví, které míval jeden celoláník. Z této výměry dostalo 15 osadníků po 2 jitrech 154⁵/₆ čtver. sáhu pole, 9 familiantů po 2 jitrech 155 sáhách pole a k tomu luk po 159 a pastvisek po 364 ⁴/₆ čtver. sáhách.

Familianti

Čís.p.	Jméno a příjmení	živnost	stav	počet dětí	pochází z	panství
1	Doubek Frant.	tkadlec	ženatý	5	Ondrušek	Osová
2	Oujezdský Ant.	nádeník	ženatý	1	Zhoř Hol.	Budišov
3	Robotka Jakub	zedník	ženatý	5	Jasenice	Náměšť
4	Vrška Frant.	nádeník	ženatý	1	Zhoř Hol.	Budišov
5	Potočný Tomáš	nádeník	ženatý	1	Bitýška	Osová
6	Košábek Mat.	krejčí	ženatý	1	Bitýška	Osová
7	Rouš Josef	krejčí	svob.	–	Zhoř Hol.	Budišov
8	Reman Jan	nádeník	ženatý	2	Křižnikov	Kuřim
9	Lenoch Frant.	krejčí	ženatý	3	Oujezd	Litomyšl
10	Rybníček Frant.	nádeník	ženatý	2	Čikov	Náměšť
11	Holub Mat.	krejčí	ženatý	–	Zhoř Hol.	Budišov
12	Harák Jan	tkadlec	svob.	–		
13	Polák Karel	stolař	ženatý	6	Stanoviště	Brno St.
14	Večeřa Frant.	švec	svob.	–	Záblatí	Osová
15	Rouš Frant.	nádeník	svob.	–	Zhoř Hol.	Budišov
16	Palas Josef	nádeník	svob.	–	Tasov	Budišov
17	Cendelín Josef	hostinský	ženatý	6		Kuřim
18	Pospíšil Frant.	nádeník	svob.	–	Křižnikov	Kuřim
19	Březina Vavřinec	tesař	ženatý	5	Čikov	Náměšť
20	Petia Jakub	nádeník	ženatý	1	Lhotka	Náměšť
21	Konečný Mat.	tkadlec	ženatý	–	Zhoř. Hol.	Budišov
22	Harák Josef	tkadlec	svob.	–	Březka	Náměšť
23	Rouš Josef	krejčí	svob.	–	Zhoř Hol.	Budišov
24	Drápela Ondřej	nádeník	ženatý	–	Zhoř Hol.	Budišov

Každý familiant se uvolil prva tři léta z každé měrice pozemku po 48 kr., potom po 1 zl. do důchodů Budišovských odevzdávat. Na stavenišťe každému byla odměřena prostora, kde si svým nákladem domek postavil. Každý osadník za stavenišťe platil do panské pokladny 20 zl., domovní daň a za osvobození od roboty od 1. ledna r. 1799 počínaje po 6 zl. každoročně a při budoucích změnách drážebnosti obyčejný plat 3 krejcarů z kupní ceny měl dávat. Kdyby osadníci těchto povinností za pozemky od desátků prostě konat nechtěli, měla vrchnost právo vzít si vše nazpátek a se zbožím jinak naložit, přičemž osadník pozbude práva na náhradu za své výdaje (na stavbu domu, na zlepšení pozemků a na mýcení lesa), poněvadž jim pozemky a louky v dobrém stavu byly předány.

Do roku 1804 zůstala dvě místa v Jáchymově nezastavena, jelikož nebylo kupců. Vrchnost se rozhodla, že na nich postaví palírnu a hospodu. Nakonec obě místa s kusem panského pastvíska koupil Jakub Robotka pro svého dvanáctiletého syna a zároveň se zavázal, že sám hospodu postaví a panské pivo a kořalku z Budišova brát bude. Hospoda dostala čp. 23 a místo pro palírnu určené mělo mít číslo 24.

Se začátkem války nastaly pro nový Jáchymov problémy. Stál nedaleko císařské silnice, kudy táhala naše, ruská a francouzská vojska, což přinášelo nemalé problémy. Tak například 22. února 1806 oznamoval hajný Jan Košábek z Veselky vrchnosti, že lidé z Jáchymova zabili francouzského vojáka, kterého ani nepochovali. Hajný ukončil oznámení slovy: *Ať je za to celá dědina nešťastna!*

Z Jáchymova se zachovala ještě jedna příhoda. František Rybníček z Jáchymova se vypravil se společníky na ryby do panského rybníka pod Žabov, které prý tam měly ležet na blátě. Vzal si však s sebou síť a 40 ryb čtvrtliberních nalovil. Přišlo se na to a František Rybníček napsal vlastní rukou revers: *Já František Rybníček, familiant z Jáchymova, zavazuji se ohledně spáchané krádeže ryb, že nejdéle do 14 dní svoji familii v Jáchymově odprodám a na jiné panství se odstěhuji. V Budišově dne 28. února 1806.*

(V současné době má Jáchymov 37 čísel popisných a spadá pod farnost Osová Bítýška)

Stettenhofen pečoval o chudobinec: *„Jako moji předkové páni Budišovští o některé chudáky postarali se založením špitálu, tak i já s největší ochotou starati se budu, aby trpícím a opravdově chudým vydatněji pomoženo bylo, nejen o staré mrzáky, nýbrž a to hlavně o sirotky.“* V době, kdy přebíral panství, složil 300 zl. na sirotky a 1000 zl. uložil do Budišovské sirotčí pokladny, aby z úroku dostávali peníze sirotci, kteří brali měsíčně 1 zl. a ve škole měli učení bezplatně.

Aby lidé na panství měli lepší výdělek, postavil v Budišově přádelnu, z níž spředenou bavlnu vozili do jeho továrny v Erbreichersdorfu. V roce 1800 vyplatila továrna za přízi 1478 zl., z čehož poddaným připadlo 1226 zl. Vše skončilo zánikem továrny v roce 1801.

Pro lidi, kteří se starali o pole a louky, vypisoval odměny. Kdo nejvíce nalámal kamení a zasypal jimi zmoly, dostal 6 zlatých, druhý 4 a třetí 2. Ti, kdo zasadili nejvíc ovocných stromů, dostali 4 zl. a nejpilnější čeledíni v panských službách po 8 zl.

Svým poddaným zakázal líbat ruce vrchnosti: *„Děti nech svým rodičům ruce líbají, ale poddaní aby toliko podáním ruky svému pánovi věrnost' slibovali.“* Sobě nechával

říkat *milostpane*, manželce *milostpaní*, anebo paní máma, synovi *mladý pane*, dceři *slečno*.

Několik příhod, které se z jeho působení na Budišovsku zachovaly:

Pavlina Slabá z Hodova prosila v roce 1797 pána, aby jí, až do návratu muže z vojny, odpustil robotu. Stettenhofen se dovítípl, že bývalý vrchní asi ze msty dal Slabého odvést. Po vyšetření rozhodl, aby místo ženatého byl na vojnu poslán nějaký svobodný chasník.

Roku 1811 se v Klimenticích narodila familiantovi Královi dceruška bez ruky. Stettenhofen na to dítě uložil do sirotčí pokladny 50 zl. na úroky.

Když se v roce 1797 vrátil z Vizenberka, k němuž jako k prvnímu působišti Inul, velice onemocněl. Z Jihlavy k němu vozili lékaře Pokorného a Lilienfelda a z Brna Istvana a Feismanta. Léky pro něj kupovali: „Vino malaga, z Jihlavy 4 lemony po 6 kr., půl vědra pelyňku z Hollabrunu za 2 zl. 30 kr., z Brna 8 lemonů, z Meziříčí schvální posel přinesl chiny za 10 kr., lékařovi do Meziříče za léky zaplacen 30 zl. 7 kr. a podruhé 10 zl.; dr. Pokorný dostal měřici hrachu a vědro piva; chirurg v Třebíči Hoenig dostal 4 zl. 30 kr.; domácí chirurg Wirsching 12 zl., a dr Feistmantel z Brna 200 zl. Poddaní se za jeho uzdravení modlili. Stettenhofena to velice potěšilo, chudým z Budišova dal ve dvoře zabít krávu na maso; piva rozdal: 1 sud budišovským, do Nárámče 2 vědra, do Hodova 3, do Kamenné 1 vědro a do Tasova 1 sud.

Stettenhofen četl hodně knih, hlavně z oboru polního hospodářství; noviny četl brněnské, pražské, vídeňské a hradecké. Na zimu se stěhoval do Brna, kam za ním denně vozili potraviny současně se zprávami ohledně hospodaření. Do Budišova se vracel v květnu. Joachim rytíř Stettenhofen zemřel 16. května 1813 a je pohřben v Budišově.

Vysvětlivky:

sáh čtvereční – 3,6 m² (1 m² = 0,27 čtver. sáhu)

jitro – 5754 m² = 57,54 a, 1600 sáhů, přes ½ ha

měřice – 4316 m², 43,16 a

ar – 100 m²

ha – 10 000 m²

žejdlík – 0,484 l

pinta – 4 žejdlíky, 1,936 l

vědro – 32 pinty, 62 l

sud piva – 4 vědra, 226,4 l

sud vína – 10 věder, 566 l

máz – 2 pinty, 1,415 l

Použitá literatura: Zvláštní otisk z časopisu Selský archív, čís. 1 (13) – Jan Tvarůžek:
Joachym rytíř Stettenhofen, zakladatel nových osad, *1742 †1813

Sestavil Karel Pavlíček

Hier ruhet
Der hoch u. Wohlgebir.
Herr Joachim K. Killel v.
Steffenhafen
K. K. Obermairath v. der
Herrschaft Budischeu u. Lasau
Er war der eifrigste Betri-
of Menschenfreund Besor-
derer ihres Wohls Vater
seiner Untertanen Beglu-
cker seiner Familie
er starb den 16. März 1813
im 77. Jahr seines
Alters
Wanderer/denke sein/

Přepis textu epitafu:

Hier ruhet
Der Hoch u Wohlgebne
Herr Joachim R. Ritter v
Stettenhofen
K.K.Gubernialrath Hr. der
Hrschft Budischau u. Tasau
Er war der eifrigste Patri
ot Menschenfreund Befor
derer ihres Wohls Vater
seiner Unterthannen Beglü
cler seiner Familie
er starb den 16 März 1813
im 71 Jahr seines
Alters
Wanderer / denke sein/

Zde odpočívá
vysoce urozený
pan Jáchym Ř. Rytíř
ze Stettenhofenu
c. k. guberniální rada, pán
na panství budišovském a tasovském.
Byl horlivým vlastencem,
lidumilem,
otcem svých poddaných,
podporovatelem blaha lidu,
potěšitelem své rodiny.
Zemřel 16. března 1813
ve věku 71 let

Poutniče, vzpomeň na něj

To Ř. před Rytíř znamená snad říšský

překlad zj

(Text se nachází na venkovní jižní stěně kostela Nanebevzetí P. Marie a sv. Gotharda v Budišově)

Okolí Budišova na mapě II. vojenského mapování v l. 1836–52, sekce W 9 II
Černě podtržené jsou osady založené Stettenhofenem,
ostatní zmiňovaná místa jsou podtržena šedou barvou.

Podklad:

© 1st (2nd) *Military Survey, Section No. W 9 II, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna*

© *Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>*

© *Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>*

Příloha Budišovského zpravodaje č. 1/2009
Samostatně neprodejné

www.horacko.cz/budisov/zpravodaj

Vydává: Obecní úřad Budišov, IČO 00289159, tel. 568 875 110, e-mail: ou.budisov@horacko.cz
Redakce: Karel Pavlíček (e-mail karel_pavlicek@volny.cz, tel. 568 875 212),

Mgr. Jiří Horák.

Vyšlo v Budišově dne 31. 3. 2009

Technická realizace: Ing. Ladislav Dokulil

Tisk Tiskárna Charvát, s. r. o., Velké Meziříčí